

КОНСТРУКТИВНИ И ФОРМООБРАЗУВАЩИ ХАРАКТЕРИСТИКИ НА ТРАДИЦИОННОТА АРХИТЕКТУРА В МАКЕДОНИЈА

Александра Димоска, Ана Митаноска, Катерина Деспот , Васка Сандева,
Трайче Митев
*Факултет за природни и технички науки, Универзитет Гоце Делчев -
Штип*

Резюме:

Народниот автор создал архитектура, която приспособил към своите нужди, традиции и начин на живот, така че е создал творби, които по отношение на решаването на конструктивната, естетическа и пространствена проблеми отиват далеч напред пред съвременните реализации.

В този труд е разработена традиционната народна архитектура с нейните конструктивни и формообразуващи характеристики и материали.

Ключови думи: народна архитектура, конструкция, строителни материали

CONSTRUCTIVE AND SHAPE-FORMING SPECIFICATIONS ON MACEDONIAN TRADITIONAL ARCHITECTURE

Aleksandra Dimoska, Ana Mitanoska, Katerina Despot, Vaska Sandeva, Trajce
Mitev - *Faculty of Natural and Technical Sciences,
Goce Delcev University, Stip*

Abstrakt:

The man all along his life has developed an architecture adjusted to his everyday needs, traditions and way of life, spontaneously creating art- works which in terms of solving the structural, aesthetic and spatial problems go far ahead of the modern acts.

This paper explores the traditional architecture with its constructive and form-creating features and materials.

Keywords: folklore architecture, construction, materials

Народната архитектура в Македонија достигнува нај- голямо развитие в периода на XIX и началото на XX век, когато като резултат на социалните и икономическите възможности на населението се създават условия за увеличаване на броя и размера на жилищата в градската и селската среда.

Специфичната форма на градската и селската архитектура е получена като резултат на особеностите на място, избор на прилагания строителни материали, развитието на градителската традиция и икономическите възможности на семейството.

Строителните и конструктивните особености на жилищата в Македонија се основават на климатичните и географските условия, конфигурацията на терена, културно - историческия, обществено – икономическия и етническият

фактор, след това народната строителна традиция, наличните строителни материали и др.

Следователно, като основни строителни материали, които са използвани при строежа са тези, които могат да се срещат почти навсякъде в пространството, а това са: земята, слама, дърво и камък. В зависимост от това кой от тези строителни материали доминирал в определена етнически зона, така и се развива като строителен материал и приемал във всички съществени позиции при изграждането на къщите.

Строително - конструктивни карактеристики:

Земята (или глината) представлява един от основните материали за строителство, така че почти при всяка сграда е непременно найното присъствие. Обикновено, смесена с плява, е използвана като вързно средство при строителството и като средство за премазване на фасадата.

Именно при изграждането на къща от плета, калта е използвана за намазване на плета, а също така црвеница е използвала и за покритие на пода, слад като предварително се поставяла основата от греди и дъски, и накрая натъпкана глинеста пръст. Освен това, както е споменато по-горе, глината е използвана и като вързно вещество при строенето с натрошен и дялан камък.

Също така от глинестата земя се изработвали тухли (керпич), печени тухли и керемиди, материали, които са използвани при изграждането на жилищата в Македония.

Сламата, както и земята, е основен материял, които бил използван при строителството. Въпреки че е използван, смесен с калта, за мазилка, в най голям брой от случаите, сламата (обикновено ръжаната слама, поради нейната по-голяма дължина), е била използвана като един от вегетативните материали за покриването на жилищата. Тази техника за покриване на къщите е била най-ярко изразено в първата половина на 20 век, когато е била заменена с по-издръжливи материали. Въпреки това, сламата все още продължавала широко да се използва за покриване на помощните стопански обекти.

Дървото, въпреки че се е употребявало в изработката на най-простите жилища и при най-простите начини за строителство, било в употреба и в по-сложна типове жилища, където е имало естетическа функция. В отделни планински райони могат да се срещнат жилища изцяло изработени от дърво. Също и при изграждането на сложни обекти, в някои райони почти цялата конструкция на къщата е била изработват от дърво, в т. нар. бондурак техника.

Камъкът като строителен материал, може да се каже, че е застъпен почти във всички етнографски единици в Македония. Някъде използването му доминира до толкова, че се практикува почти цялата къща да бъде построена от камък, а другаде пак използването на камъка е частично, така че най-често от него са изработени само основите или просто приземния етаж. В някои случаи камъка като строителен материал е толкова малко застъпен, и се използва само като постамент, на четири точки, върху които са поставени четири дървени колони, на които се простира пространството за живеене.

Освен използването му като основен материал за строителство на външните стени на къщите, които са подчертавали със своята монументалност, камъка се употребявал и като строителен материал за разделяне на вътрешностите на тези къщи, т.е. за създаване отделни помещения (стаи) в тях. Следователно, използването на камъка при по-сложна жилища се появява в няколко различни форми, както следва:

С неправилна форма - естествен и натрошен - който се използва за изпълнение на вътрешната стени;

Грубо обработен, се използва за изработка на външни фасади;

Фино обработен в блокове, които се поставят в повечето случаи на ъглите от къщите и в рамките на външните врати и прозорци.

Камъкът, който се употребявал като натрошен, като грубо обработен или като фино обработен (дялан), най-често остава видим, т.е. не е бил премазван, а е фугиран. Използването на камъка в строителството на тези жилища вървяла до там, че той като строителен материал се използвал и за тяхното покриване, а именно и за производството на каменни плочи, които са служили за тази цел. Освен това, като техники на строителство, които са свързани с камъка, място заема и техниката на суха стена, която се характеризира само с подреждане на камъните един върху друг, без да се използва каквото и да е съединително средство между тях.

Бондрачната конструкция се състои от дървен скелет с вертикални, хоризонтални и коси гърди. Стените са изпълнени с ветки, комбинирани с плет, покрити (от външната и вътрешната страна) с кал и сени. Въпреки изпълнението на бондурачната конструкция с плет от пръчки, както материал за попълване са използвали още керпич и камък, в зависимост от наличието на материала в областта.

Освен бондурачната конструкция от дърво се изработвали и еркерите от къщата, с което се позволява разширяване на вътрешното пространство на етажа. След това, от дърво се изработвали всички прозорци и врати, огради, чардаци, стълби и др. От дърво са изработвали дъска за покриване на къщите, т.н шиндра, която се използвала успоредно с каменните плочи и сламата.

Външните елементи на жилищата

Най-важните външни елементи на жилищата в Македония, които заслужават специално внимание се еркерот, покрива, фасадното оформяне, влазните врати, прозорци, стълби, оградите и оцаците.

Фасадното оформление на жилищата в Македония се отличава с покритие на фасадни повърхности често с дървени дъски, с фино обработен камък, грубо обработени и фугиран камък или по-рядко с бели измазани стени. При оформянето на фасадата, като нейни най-впечатляващоти декоративни елементи се считат: еркерот, тимпанот, горната рамка на прозорците и външната врата. Фасадното оформление е характерно за помонументалните типове жилища.

Входните врати представляват едни от поддоминантните елементи от фасадната композиция. Някъде в зависимост от етническия област, се срещат и под името порти. Входната врата на някои къщи се намира на приземния етаж, но при по-високите къщи, които в приземния етаж имат клет, входната врата се намира на първия етаж, а по-рядко и на втория. Материали, използвани за рамката на вратата се дървото и камъка. Впрочем използването им е в зависимост от материала, който доминира в определени етнически райони. Вратата, пък най-често е изработена от дървен материал, от грубо или фино обработени дъски. В зависимост от големината на къщата и от статута на хората, които живеят в нея, входните врати могат да срещнат в два вида, а именно: единична входна врата и двойните входна врата. Някои от вратите се отделят и по своите декоративни елементи, което също е в зависимост от вида на къщата и от статута на нейните собственици.

Еркерот представлява найпретставителния детайл от архитектурната композиция на къщата и е преди всичко черта за помонументалните жилища. Въпреки че има функционален, той има и декоративен характер. Неговата функционалност е свързана с необходимостта от увеличаване на пространството на горните нива на къщата. Самото изпускане на етажите възниква поради липса на строително пространство и има функционална оправданост да изправя основата на приземния етаж, която често, следвайки улицата, има неправилни форми, същевременно разширява помещенията на катот, като дава правилни форми. Според Петър Намичев типологијата на еркерот по отношение на положбата на плана, може да се срещне в няколко варианта и това:

- Испревяне на плана,
- По цялата дължина,
- На ъгъла,
- По средата,
- На страна с симетрично поставяне,
- На страна с асиметрично поставяне.

Покривът на еркерот пък често последва покривната конструкция на цялото жилище. Така, в зависимост от това с какъв материал е покрита къщата, с такъв материал най-често е покрит и еркерот, с тази разлика, че и покрива на еркерот, както и еркерот, са били по малко извлечени към външната страна, което на къщата и дава специфично разиграна архитектурна пластичност.

Покривът представлява завършена част от конструктивния система на къщата, който често е бил изработен от дървен обработен материал и е бил покрит в зависимост от наличноста на строителния материал в областта. Също така, в зависимост от климатичните условия, покривите са били правени с лек наклон (в рамничарските области) или пострмен наклон (в планинските райони) на четири ската. Като най-често срещаните материали, които са били използвани за покриване на покривната конструкция на жилищата в Македония са били слама, каменните плочи, обработвани дъска и керемидите.

Прозорците са неразделна част от интериора, но и от екстериора и са изработени от дърво. Техния размер е главно в резултат на основната необходимост за осветление на вътрешните помещения на къщата, за защита от атмосферните влияния, а също имат и отбранителна функция, както и визуален контакт с външното пространство. В приземния етаж, където обикновено се намират стопанските помещения, прозорците са с малки размери и най-често са с решетки, за по-голяма защита. На етажите пък прозорците са с големи размери, многобройни са, и могат да се срещнат в три вида, като единични прозорци, като двойни прозорци и прозорци с подвижна система. Също така, въпреки вертикалното отваряне на прозорците, при характерно е и хоризонталното плъзгане на долното крило на горе, към горното крило, което е фиксирано. Прозорците са оразмерявани в съотношение с човешкото тяло с помощта на модулна система и аршанот като единица мярка.

Стълбите в традиционите жилища могат да се срещат като външни и вътрешни, в зависимост от вида на конструкцията на жилището. Вътрешните стълби се поставят в тремът, а външните осигуряват пряка връзка на тремът с дворното място. И външни и вътрешни стълби най - често се изработвали от дървен строителен материал.

Оградата на къщите може да се срещне на предната фасада, съответно на балконите и чардаците. Често това са дървени парапети, изработени от дървена дъска, поставени във вертикален посока на известно разстояние една от друга. Понякога оградата е създадена и с украса. Много рядко като материал за ограда се използвал метала.

Оъците, т.е. техните окончания, при къщите в Македония най-различно са решени. Техният вид зависи главно от материала, от който се изпълняват (дърво, кеприч, камък). Те могат да бъдат с кръгло, правоъгълно или квадратно сечение, а се състоят от стъбло и глава, като завършек. Често пъти оъците, когато са поставени на външната стена, са изхвърлени навън от стената повърхност.

Заклучение:

Народния анонимен автор приспособил архитектурата към своите нужди, традиции и начин на живот така че създал рационална архитектура, която може да се интерпретира в съвременен език, използвайки подходящи материали и конструкции.

В цялата македонска народна архитектура общ елемент е материала и това: земя (кал, глина) слама и дърво. Използването на естествени материали от самото място допринася за устойчиво развитие и устойчиво строителство, тема, която е много актуална в съвременната архитектура и строителство и допринася за икономичност, издръжливост и комфорт.

Дървото като евтин и екологични материали, както и другите естествени материали ни най-малко не изостават в днешната съвременна архитектура, а напротив още повече се поощряват.

Македонската традиционна къща е градена от камък и дървена бондручна система, която е далечен предвестник на новите конструктивни системи. И така, съвременната интерпретация на тази идея е изпълнена с стоманобетонен или стоманен скелет т.е чрез използването на бетон за партера и гъвкава скелет конструкция за етажите.

Външната фасадна обработка е проста, без много украсни детайли и с чисти линии, което не означава монотонија, а напротив, дори тук се вижда виртуозната на народния майстор и перфектното пропорциониране по отношенията пълно - празно т.е. стената маса и прозорски отвори и тъмно – светло т.е каменен партер, белите стени на горните етажи с опшивки от тъмни дъски около прозорците и аглите, както и чардаците.

Динамиката и раздвижеността още повече се изразява в общата композиция, където над неправилен партерен етаж се издава следващия етаж с цел да се получат помещения с правилни форми и по-големи повърхности. Това се постига с конзоли, някога скромни с диапазон от 30 до 50 см, но понякога доста смели т.н еркери.

Значителна характеристиките дава и стандартизация на всички елементи: прозорци, врати, парапети, огради и височина на помещенията. И тук мерките на човека хуманизират пространството. При тази организация на пространството и чистотата на линиите, идват до пълен израз резбарените детайли на вратите и прозорците.

Това, като цяло, биха били най-важните постижения на народния творец, които паралелно намираме видоизменени в различните форми и посоки на

съвременната архитектура, която пък все още търси начин да се намери и валоризира в новия дух на времето.

Литература :

1. Борис Чипан, Старата македонска куќа, вредности на културната традиција, Симпозиум – Охрид, 17-21 декември
2. Крум Томовски, За конструкциите во народната архитектура во Македонија, Годишен зборник на техничкиот факултет во Скопје(1961)
3. Петар Намичев, Народна архитектура во реканското подрачје од 19 и почетокот на 20 век, Скопје, 2000, 98.
4. Радомир Виљинец, Јасмина Алексиевска, Ликовни и обликовни вредности во народната архитектура
5. Крум Томовски, Македонски мајстори градители од деветнаесеттиот век, Скопје, 2006.
6. МАНУ, Архитектурата на почвата на македонија од средината на 19 до крајот на 20 век, 14 книга, Скопје, 2006.